

PRISTOPI K OHRANJANJU KULTURNE DEDIŠČINE 20. STOLETJA

Madridsko-Newdelhijski
Dokument

2017

Approaches to the Conservation of Twentieth - Century Cultural Heritage
Madrid - New Delhi Document

Approaches to the Conservation of Twentieth - Century Cultural Heritage

Madrid - New Delhi Document

2017

© ICOMOS International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage

Website: isc20c.icomos.org

Cover image: original artwork created by Maria Gabriela Quin

Graphic Design: Maria Gabriela Quin

ISBN 978-2-918086-63-5

The International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) works through its International Scientific Committee on Twentieth-Century Heritage (ISC 20C) to promote the identification, conservation and presentation of twentieth-century heritage places.

ICOMOS is an international conservation non-government organisation of conservation professionals, which acts as UNESCO's adviser on cultural heritage and the World Heritage Convention.

PREDGOVOR

Korenit gospodarski, družbeni, tehnološki in politični razvoj v 20. stoletju je prinesel spremembe brez primere. Dve svetovni vojni, ki jima je sledila hladna vojna, svetovna gospodarska kriza in dekolonizacija so skupaj močno spreminjale ustroj družbe v 20. stoletju. Hitra urbanizacija in rast velikih mest, pospešen tehnološki in znanstveni razvoj ter pojav množične komunikacije in transporta so bistveno spremenili način življenja in dela ter vodili ob uporabi eksperimentalnih materialov v nastanek novih stavb in struktur, edinstvenih gradbenih tipov in oblik. Industrializacija in mehanizirana kmetijska pridelava sta močno spremenili krajino. Kljub temu pa je evidentiranih in zaščitenih le majhno število območij in prostorov, ki so nastali med temi turbulentnimi dogodki. Zato je vse preveč prostorov in območij dediščine 20. stoletja še vedno ogroženih. Čeprav modernizem iz sredine 20. stoletja ponekod postaja vse bolj cenjen, so prenekatero stavbe, strukture, kulturne krajine in industrijska območja, ki so značilna za 20. stoletje, še vedno ogrožena zaradi splošnega pomanjkanja zavedanja in prepoznavanja. Vse prevečkrat so pod pritiskom razvojnih projektov, brezobzirnih sprememb ali pa so preprosto zanemarjeni.

Člani Mednarodnega znanstvenega odbora za dediščino 20. stoletja ICOMOS (ISC20C) se teh groženj zavedamo, zato smo leta 2010 začeli sestavljati osnutek priporočilnega besedila, ki določa pristop in načela, ki jih je treba uporabiti pri upravljanju in interpretaciji prostorov in območij dediščine 20. stoletja. Ambiciozni cilj je bil, da bi besedilo zagotavljalo mednarodno referenčno merilo.

Med člani se je odvijala živahna razprava, ki je temeljila na pragmatičnih izkušnjah s celega sveta. Konference, srečanja in obsežna posvetovanja so potekala na mednarodni ravni. Končno besedilo, tj. dokument *Pristopi k ohranjanju arhitekturne dediščine 20. stoletja* ali tako imenovani *Madridski dokument*, je bilo predstavljeno na 17. generalni skupščini ICOMOS v Parizu in dano v razpravo v španščini, francoščini in angleščini. Med letoma 2011 in 2014 je bil dokument preveden v več kot ducat jezikov, med drugim v ruščino, italijanščino, finščino, nemščino, japonščino, portugalsščino, mandarinščino, hindijščino, baskovščino in katalonščino, kar kaže, da te mednarodne smernice potrebujemo.

Po pregledu prejetih pripomb je na 18. generalni skupščini ICOMOS v Firencah izšla druga izdaja dokumenta v štirih jezikih, a bilo je jasno, da so potrebni večji popravki – in nov naslov –, z vključitvijo drugih

tipologij dediščine 20. stoletja, kot so kulturne krajine, industrijska območja in urbana območja. Sodelovanje z Mednarodnim znanstvenim odborom za kulturne krajine ICOMOS (ISCCL), Mednarodnim odborom za zgodovinska mesta in vasi ICOMOS (CIVVIH), Mednarodnim odborom za ohranjanje industrijske dediščine (TICCIH) in Mednarodnim znanstvenim odborom za energijo, trajnost in podnebne spremembe ICOMOS (ISCES+CC) je tako uspešno vodilo v vključitev celotnega razpona prostorov in območij dediščine 20. stoletja.

Tretja različica, Pristopi k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja, bo predstavljena na 19. generalni skupščini ICOMOS v Delhiju decembra 2017 in bo vključevala pripombe in prispevke, ki bodo podani v posvetovalnem obdobju 2014–2017. Zahvaljujemo se vsem, ki so prispevali k temu procesu.

Vse, ki so odgovorni za upravljanje in obeležitev svetovnih območij dediščine 20. stoletja, spodbujamo, da dokument Pristopi k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja uporabijo kot mednarodno smernico in referenčni standard za ohranjanje in upravljanje prostorov in območij dediščine 20. stoletja.

Sheridan Burke

Predsednica, ICOMOS ISC20C

novembra 2017

ICOMOS
ISC
20C

CILJ DOKUMENTA

Obveznost ohranjanja in upravljanja prostorov in območij dediščine 20. stoletja je prav tako pomembna kot naša dolžnost ohranjanja pomembne kulturne dediščine prejšnjih obdobj.

Kulturna dediščina 20. stoletja je ogrožena zaradi pomanjkljivega razumevanja in skrbi zanjo. Marsikaj je bilo že izgubljenega, še več je ogroženega. To je živa, spreminjajoča se dediščina, ki jo moramo dobro razumeti, ohranjati, pojasnjevati in upravljati za naslednje generacije.

Dokument Pristopi k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja skuša prispevati k ustreznemu in spoštljivemu ohranjanju tega pomembnega obdobja kulturne dediščine. Poleg priznavanja obstoječih dokumentov za ohranjanje dediščine dokument Pristopi k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja prepoznava tudi več vprašanj, ki se izrecno porajajo pri ohranjanju dediščine 20. stoletja. Pokriva celotni razpon tipologij dediščine, ki so prepoznane kot vredne ohranjanja, vključno z arhitekturo, strukturami, ljudsko in industrijsko dediščino, kulturnimi krajinami, vključno z zgodovinskimi parki in vrtovi, zgodovinskimi urbani krajinami, kulturnimi potmi in arheološkimi območji.

Dokument je namenjen vsem tistim, ki so vključeni v procese ohranjanja in upravljanja dediščine, ki bi lahko vplivali na prostore in območja dediščine 20. stoletja.

Pojasnila so vključena tam, kjer je to potrebno, na koncu dokumenta pa je dodan glosar pojmov.

RAZVOJ POZNAVANJA IN RAZUMEVANJA KULTURNEGA POMENA DEDIŠČINE

1. člen - Prepoznavanje in ocena kulturnega pomena.

1.1: Uporaba sprejetih meril za prepoznavanje in oceno.

Za prepoznavanje in oceno pomena kulturne dediščine 20. stoletja je treba uporabljati sprejeta merila. Kulturna dediščina 20. stoletja (z vsemi svojimi prvinami) predstavlja fizični dokument časa, prostora in uporabe. Njen kulturni pomen je lahko prisoten v njenih materialnih značilnostih, vključno s fizično lokacijo, pogledi, oblikovanjem (npr. v razmerjih med obliko in prostorom, barvnih shemah in zasaditvah, konstrukcijskih sistemih, tkivih, tehnični opremi in estetskih vrednotah). Pomen je lahko prisoten v uporabi, zgodovinskih, družbenih, znanstvenih in duhovnih povezavah ali dokazani veliki ustvarjalnosti in/ali nesnovnih vrednot.

1.2: Prepoznavanje in ocena pomena posameznih stavb, skupin objektov ter kulturnih in zgodovinskih urbanih krajin

Za razumevanje dediščine 20. stoletja je pomembno prepoznati in oceniti vse njene prvine, skupine sorodnih ali povezanih prostorov ali povezanih kulturnih in zgodovinskih urbanih krajin, vključno z medsebojnimi razmerji med ljudmi, okoljem in območjem ali prostorom, ki pripomore k njihovemu pomenu.

1.3: Prepoznavanje in ocena pomena notranjosti, napeljav, pripadajočega pohištva in umetniških del, zbirk, opreme in industrijskih strojev.

Razumevanje pomena vključuje tudi prepoznavanje in oceno notranjosti, napeljav, pripadajočega pohištva, umetniških del, zbirk, opreme in strojev, povezanih z industrijskimi območji in kulturnimi krajinami.

1.4: Prepoznavanje in spoštovanje konstrukcijskih novosti, oblik, gradbenih tehnik in gradbenih materialov.

20. stoletje je zaznamovalo uvajanje novih oblik, konstrukcijskih rešitev, gradbenih materialov in tehnik gradnje, ki jih je treba prepoznati in oceniti njihov pomen.

1.5: Prepoznavanje in ocena pomena okolice.

Za razumevanje prispevka konteksta k pomenu prostora ali območja dediščine je treba prepoznati in oceniti njegovo okolico¹¹. Okolica ne vključuje le fizičnega/materialnega okolja, temveč tudi razmerja in odnose (vizualne, ekološke, zgodovinske, prostorske) med prostori ali območji in okolico. Prostori dediščine so lahko del kompleksnega sistema, kjer razmerja segajo prek meja posameznih območij ali prostorov.

1.6: Prepoznavanje in ocena pomembnih načrtovalskih konceptov in infrastrukture.

Za urbana naselja, industrijska območja in zgodovinskeurbane krajine je treba prepoznati različne načrtovalske koncepte, metode in ideje, ki so pomembne v vsaki dobi razvoja (vključno s funkcionalno infrastrukturo, ki jih je podpirala, npr. elektriko, vodooskrbo in kanalizacijo), ter priznati, upravljati in ohranjati njihov pomen.

1.7: Proaktivno evidentiranje dediščine 20. stoletja.

Dediščino 20. stoletja je treba proaktivno identificirati in oceniti s sistematičnimi pregledi in popisi, podprtimi z raziskavami in študijami interdisciplinarnih skupin. Pregledi in popisi morajo predstavljati osnovo za ukrepe ohranjanja in upravljanja, vključno z oceno vplivov na dediščino, ki jo pripravijo pristojne strani, vključno z organi za načrtovanje in varstvo dediščine.

1.8: Uporaba primerjalne analize za ugotavljanje kulturnega pomena.

Za oceno pomena dediščine 20. stoletja je treba prepoznati in oceniti primerljive prostore in območja dediščine, kar omogoča analizo in razumevanje relativnega pomena.

UVAJANJE PROCESOV ZA NAČRTOVANJE OHRANJANJA DEDIŠČINE

2. člen: Uporaba ustrezne metodologije za načrtovanje in upravljanje ohranjanja.

2.1: Ohranjanje celovitosti ob razumevanju pomena pred uvajanjem kakršnih koli posegov.

Na celovitost prostorov kulturne dediščine 20. stoletja ne smejo vplivati brezobzirne spremembe ali posegi. Da se izognemo večjim negativnim učinkom, jih čim bolj zmanjšamo ali ublažimo, je treba izvajati ustrezno raziskovanje, dokumentiranje in analizo zgodovine nekega prostora ali območja.

Za razumevanje, kako se kulturni pomen odraža v dediščini 20. stoletja, je treba oceniti prispevek različnih značilnosti, prvin in vrednot, ki doprinašajo k temu pomenu. To je temeljni predpogoj za sprejemanje ustreznih odločitev glede skrbi, interpretacije in ohranjanja pristnosti in celovitosti. Prostori in območja dediščine se s časom spreminjajo in tudi poznejše spremembe imajo lahko kulturni pomen. Znotraj enega prostora ali območja so lahko potrebni različni pristopi in metode ohranjanja.

Za razumevanje, kako se kulturni pomen odraža v dediščini 20. stoletja, je treba oceniti prispevek različnih značilnosti, prvin in vrednot, ki doprinašajo k temu pomenu. To je temeljni predpogoj za sprejemanje ustreznih odločitev glede skrbi, interpretacije in ohranjanja pristnosti in celovitosti. Prostori in območja dediščine se s časom spreminjajo in tudi poznejše spremembe imajo lahko kulturni pomen. Znotraj enega prostora ali območja so lahko potrebni različni pristopi in metode ohranjanja.

2.2: Čim bolj povečati možnosti za zbiranje informacij iz primarnih virov.

Tehnološki napredek v 20. stoletju je omogočil nastanek obširnih evidenc. Pomembno je, da se ti viri uporabljajo pri zbiranju informacij o prostoru ali območju in prispevajo k ocenjevanju vrednot.

V nekaterih primerih lahko glavne informacije poda prvotni oblikovalec, gradbenik, načrtovalec, naročnik ali drugi člani skupnosti, povezani z nastankom dediščine. Kjer je to pomembno, moramo vedno poiskati tudi njihov prispevek. Ustna zgodovinska pričevanja se zbirajo povsod tam, kjer je to mogoče. Te informacije naj bi izboljšale razumevanje pomena, vendar pa moramo vidike ustvarjalcev vključevati previdno. Oceno izvirnega oblikovalskega namena glede na dejansko fizično stanje je treba podajati previdno in zagotoviti premišljeno upoštevanje vseh vrednot, ki prispevajo k pomenu.

2.3: Uporaba načrtovalske metodologije, ki oceni kulturni pomen in zagotavlja politike, ki omogočajo njegovo ohranitev in spoštovanje, pred začetkom dela.

Metodologija za oceno pomena dediščine 20. stoletja temelji na kulturno ustreznem pristopu k načrtovanju ohranjanja. To bo vključevalo celostne zgodovinske raziskave in oceno pomena za razvoj politik, ki bodo ohranjale, upravljale in interpretirale prepoznani kulturni pomen. Pomembno je, da se take ocene izvedejo pred začetkom del, saj se tako vzpostavijo določene politike ohranjanja, ki vodijo razvoj in spremembe. Pripraviti je treba načrt ohranjanja/upravljanja. Pri tem imajo pomembno vlogo regionalne listine o dediščini in izjave, vezane na določeno območje.¹¹¹

2.4: Določitev mej sprememb, ki so še sprejemljive.

Za vsak razvojni ali varstveni ukrep je treba vzpostaviti jasne politike in smernice še pred uvajanjem posega, s čimer določimo sprejemljive meje sprememb. Konservatorsko-upravljavski načrt mora opredeliti pomembne dele dediščine, ranljivosti, ki vplivajo nanjo, območja, kjer se posegi lahko izvajajo, optimalno rabo območja in ukrepe ohranjanja. Upoštevati mora posebna načela (npr. arhitekturna, načrtovalska, konstrukcijska in podobno) in tehnologije, ki so se uporabljale v 20. stoletju.

2.5: Uporaba interdisciplinarnega strokovnega znanja.

Načrtovanje varstva in upravljanje območij 20. stoletja zahteva interdisciplinarni pristop, ob upoštevanju vseh značilnosti in vrednot kulturnega pomena. Strokovnjaki za sodobne konservatorske tehnologije in materiale naj po potrebi izdelajo specifične študije glede uporabe in širjenja netradicionalnih materialov in konstrukcijskih metod pri dediščini 20. stoletja. V proces ohranjanja morajo biti vključeni strokovnjaki za določene tipologije, npr. za industrijsko dediščino, kulturne in zgodovinske urbane krajine in podobno.

2.6: Načrt vzdrževanja in tekočega upravljanja.

Pomembno je načrtovati redno preventivno varstvo in vzdrževanje pri tekočem upravljanju vseh prostorov ali območij kulturne dediščine. Redno in ustrezno vzdrževanje ter redni pregledi so praviloma najboljši ukrepi ohranjanja katerega koli prostora ali območja dediščine in na dolgi rok zmanjšujejo stroške popravil. Temu procesu bo v pomoč načrt vzdrževanja. Za kulturne in zgodovinske urbane krajine bo treba pripraviti načrte upravljanja za upravljanje procesov stalnega razvoja in sprememb za vzdrževanje pomena.

Včasih so potrebna nujna stabilizacijska dela, pri čemer morajo oceno in dela izvajati ustrezno usposobljeni in izkušeni strokovnjaki, in to tako, da so učinki na kulturni pomen čim manjši.

2.7: Prepoznavanje odgovornih strani za načrtovanje ohranjanja.

Pomembno je prepoznati strani, ki so pristojne in odgovorne za ohranjanje kulturne dediščine 20. stoletja. Te med drugim vključujejo ne samo lastnike, upravitelje premoženja, organe, pristojne za dediščino, skupnosti, javne organe, lokalno upravo, mestne urbanistične oddelke in prebivalce.

2.8: Arhiviranje in dokumentiranje

Pri spreminjanju prostorov ali območij dediščine 20. stoletja je pomembno dokumentiranje teh sprememb za javno arhiviranje. Tehnike dokumentiranja odvisno od okoliščin vključujejo kartografske prikaze, fotografije, risbe v razmerju, ustna pričevanja, lasersko skeniranje, 3D modeliranje in vzorčenje ter dokumentiranje, ki se uporablja na območjih industrijske dediščine za industrijske stroje. Arhivsko raziskovanje je pomemben del načrtovanja ohranjanja. Lastnike je treba spodbujati, da hranijo arhive in omogočijo vpogled za potrebe ohranjanja.

Za vsak poseg bi bilo ustrezno dokumentirati posebnosti posameznih prostorov ali območij ter sprejete ukrepe. Dokumentacija mora beležiti stanje pred posegom, med njim in po njem. Dokumentacijo je treba hraniti na varnem mestu in na sodobnih medijih, ki jih je mogoče reproducirati. To pomaga pri predstavitvi in interpretaciji prostora ali območja dediščine in tako povečuje razumevanje in zadovoljstvo uporabnikov in obiskovalcev. Podatki, pridobljeni pri preučevanju kulturne dediščine, kot tudi drugi popisi in dokumentacija, morajo biti na voljo zainteresiranim osebam.

RAZISKOVANJE SODOBNE MATERIALNOSTI IN PROSTORSKEGA NAČRTOVANJA

3. člen: Raziskovanje tehničnih in načrtovalskih vidikov kulturne dediščine 20. stoletja

3.1: Raziskovanje in razvoj posebnih metod popravil, primernih za edinstvene gradbene materiale in tehnike gradnje 20. stoletja.

Gradbeni materiali in gradbene tehnike 20. stoletja se pogosto razlikujejo od materialov in iz preteklosti. Pojavlja se potreba po preučevanju in razvoju posebnih metod popravil, ki ustrezajo posameznim vrstam gradnje. Nekatere značilnosti dediščine 20. stoletja, predvsem tiste, ki je nastala v drugi polovici stoletja, predstavljajo posebne izzive ohranjanja zaradi uporabe novih ali eksperimentalnih materialov in metod gradnje ali preprosto zaradi pomanjkanja posebnih strokovnih izkušenj pri popravilu. Izvirne/pomembne materiale ali detajle je treba pred odstranitvijo, če je ta potrebna, evidentirati, značilne vzorce pa shraniti.

Pred kakršnim koli posegom je treba te materiale dobro analizirati ter kakršne koli vidne ali nevidne poškodbe prepoznati in razumeti. Nekateri eksperimentalni materiali imajo krajšo življenjsko dobo kot tradicionalni materiali in jih je zato treba skrbno preučiti. Raziskovanje stanja in razkroj materialov morajo z nedestruktivnimi in neinvazivnimi metodami opraviti ustrezni strokovnjaki. Destruktivne analize je treba omejiti na minimum. Po potrebi naj se izvaja skrbno preiskovanje staranja materialov 20. stoletja.

3.2: Raziskovanje in razvoj ustreznih odzivov na nove pristope k načrtovanju, razvite v 20. stoletju.

V 20. stoletju je potekal razvoj več novih in eksperimentalnih oblik urbanega življenja in oblikovanja mest. Politike ohranjanja in razvojne smernice morajo vključevati instrumente za ohranjanje teh načrtovalskih shem ali pristopov k ohranjanju pomena kulturne in zgodovinske urbane krajine.

4. člen: Razvoj politik za ohranjanje pomena.

4.1: Razvijajmo politike ohranjanja, temelječe na raziskavah, za ohranjanje in vzdrževanje kulturnega pomena prostora in uporabo politik za usmerjanje odločitev pri upravljanju sprememb.

UPRAVLJANJE SPREMEMB ZA OHRANJANJE KULTURNEGA POMENA

5. člen: Zavedanje stalnih pritiskov po spremembah in njihovo upravljanje.

5.1: Naj bodo spremembe posledica človekovih posegov ali okoljskih pogojev, njihovo upravljanje ostaja bistveni del procesa ohranjanja kulturnega pomena, pristnosti in celovitosti.

V nekaterih primerih so spremembe nujne za ohranitev prostora ali območja dediščine. Posamezni posegi in kumulativne spremembe lahko negativno vplivajo na kulturni pomen. Če so spremembe nujne, je treba opraviti presojo vplivov na celovitost in pristnost prostora dediščine, in to spremljati.

6. člen: Spremembe upravljamo tankočutno.

6.1: Spremembe je treba uvajati previdno.

Narediti je treba le tisto, ker je nujno, poseg naj bo čim manjši. Vse posege moramo uvajati previdno. Obseg in razpon sprememb morata biti čim manjša. Uporabljati je treba le uveljavljene metode za popravilo, treba se je izogibati posegom, ki bi lahko poškodovali zgodovinsko tkivo in kulturni pomen; popravila naj se izvajajo ob uporabi čim manj invazivnih sredstev. Spremembe naj bodo čim bolj povratne.

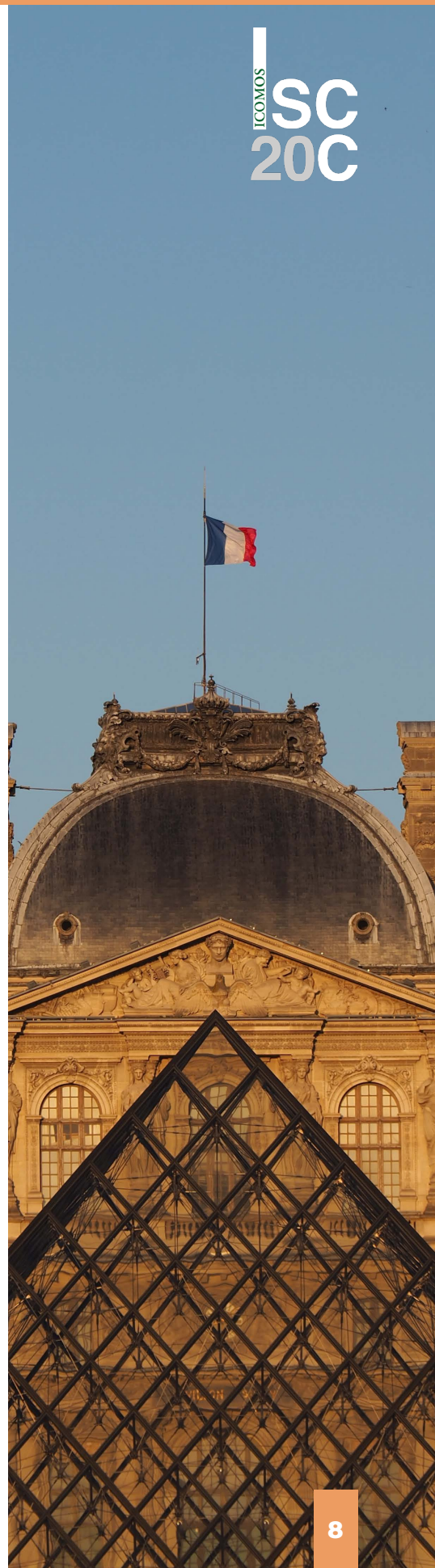
Vpeljemo lahko nevpadljive posege, ki izboljšajo učinek in funkcionalnost prostora ali območja dediščine, pod pogojem, da ti nimajo negativnega vpliva na njihov kulturni pomen. Kadar nameravamo spremeniti rabo, moramo paziti, da ponovna raba pomaga ohranjati kulturni pomen.

6.2: Ocena učinkov predlaganih sprememb glede na politike ohranjanja, ki so v nasprotju z konservatorskimi politikami, pred začetkom del in preprečevanje ali blaženje negativnih učinkov.

Kulturni pomen prostora je treba opredeliti in razumeti, tako da se kakršne koli pobude po spremembah čim bolj zmanjšajo ali izoginejo negativnim vplivom. Različne prvine, značilnosti in vrednote imajo različno stopnjo tolerance za spremembe, kar je treba oceniti in razumeti še pred pripravo predlogov za adaptacijo ali spremembo, saj tako lahko upravljamo in ohranjamo kulturni pomen prostora.

6.3: Upoštevanje standardnih gradbenih in regulativnih zakonikov zahteva fleksibilne in inovativne pristope za zagotavljanje rešitev za ohranjanje dediščine.

Uporabo standardiziranih pravnih podlag in gradbenih predpisov (npr. zahteve glede dostopa, zdravja in varnosti, požarne varnosti, protipotresnega utrjevanja, krajinske zahteve, upravljanje prometa in ukrepi za izboljšanje energetske učinkovitosti) je treba prožno prilagajati ohranjanju kulturnega

pomena. S preučevanjem in pogajanji s pristojnimi organi in strokovnjaki se skušamo izogniti negativnim vplivom na dediščino ali jih čim bolj zmanjšati. Vsak primer je treba presojati posebej.

IV

7. člen: Zagotavljanje spoštljivega pristopa k povečavam in posegom.

7.1: Povečave morajo spoštovati kulturni pomen prostora ali območja dediščine.

V nekaterih primerih je poseg (na primer prizidek k stavbi ali razširitev vrta, novogradnja v urbanem okolju in podobno) potreben za zagotavljanje trajnosti prostora ali območja. Po skrbni proučitvi je treba dozidave oblikovati ob upoštevanju obsega, umeščenosti, kompozicije, razmerij, strukture, krajine, materialov, teksture in barv prostora ali območja. Jasno razvidno naj bo, da so prizidki novi, a ubrani z obstoječim; naj dopolnjujejo, ne tekmujejo, naj interpretirajo, ne posnemajo.

7.2: Novi posegi morajo upoštevati obstoječe značilnosti, obseg, obliko, umeščenost v prostor, krajino, materiale, barvo, patino in detajle.

Skrbna proučitev prejšnjih zasaditev, stavb in razumevajoča interpretacija njihovega oblikovanja lahko pripomore k zagotavljanju ustreznih oblikovalskih rešitev. Kljub temu oblikovanje znotraj konteksta ne pomeni posnemanja.

8. člen: Prepoznati je treba, kdaj uporaba prispeva k pomenu, in temu prilagoditi upravljanje.

Kjer funkcionalna raba prispeva k pomenu prostora ali območja dediščine, mora biti cilj ohranjanja, da se ta raba obdrži, če je to le mogoče. Kjer uvedba nove rabe pomeni sredstvo za vzpodbujanje trajnosti in kjer prejšnje rabe ali funkcije prispevajo h kulturnemu pomenu, je treba to jasno interpretirati.

9. člen: Spoštovanje pristnosti in celovitosti prostora ali območja dediščine.

9.1: Posegi bi morali povečati in ohranjati kulturni pomen

Pomembne elemente je treba popraviti ali restavrirati, ne rekonstruirati. Stabilizacija, utrjevanje in popravilo pomembnih prvin imajo prednost pred zamenjavo. Ko je to le mogoče, naj bodo nadomestni materiali enaki obstoječim, vendar tudi označeni ali datirani, iz česar je razvidno, da so novi.

Rekonstrukcija popolnoma izgubljenih prostorov dediščine ali njihovih pomembnih prvin ni ukrep ohranjanja in se ne priporoča. Delna prenova, ki je podprta z dokumentacijo, lahko prispeva k celovitosti in/ali razumevanju prostora ali območja kulturne dediščine.'

9.2: Spoštovanje vrednot pomembnih plasti sprememb in starinske patine.

Kulturni pomen prostora ali območja kot zgodovinska pričevalnost temelji na izvornih ali pomembnih materialnih značilnostih in/ali nesnovnih vrednot, ki opredeljujejo njegovo pristnost. Kulturni pomen izvirnega prostora ali območja kulturne dediščine ali kasnejši posegi, prizidki, krajinske ali nove prvine niso odvisni le od starosti. Poznejše spremembe, ki so same pridobile kulturni pomen, je treba upoštevati in spoštovati pri sprejemanju odločitev za ohranjanje in razvoj.

Starost je treba prepoznati ne glede na vse posege in spremembe, ki so se sčasoma zgodile, razvidna naj bo v patini. To načelo je pomembno za večino materialov, ki so se uporabljali v 21. stoletju.

Vsebine, vgrajeno opremo, napeljave, stroje, opremo, umetniška dela, zasaditve in krajinske prvine, ki prispevajo h kulturnemu pomenu, je treba ohraniti na območju dediščine, če je le mogoče.^V

10. člen: Upoštevati je treba okoljsko trajnost.

10.1: Paziti je treba, da pri ohranjanju kulturnega pomena vzpostavimo ustrezno ravnatežje med okoljsko trajnostjo in uvajanjem ukrepov energetske učinkovitosti.

Pritiski, da bi kulturna dediščina 20. stoletja postala energetske učinkovitejša, bodo vse večji, zato morajo tudi stavbe in prostori dediščine delovati čim bolj učinkovito. Ukrepi ohranjanja energije pa, kjer je to le mogoče, ne smejo negativno vplivati na kulturni pomen (vključno s funkcijo in uporabo).

Ohranjanje mora vključevati sodobne pristope k okoljski trajnosti.^{VI} Posege na prostorih in območjih kulturne dediščine je treba izvajati ob uporabi trajnostnih metod in izdelkov, ki podpirajo ohranjanje, razvoj in tekoče upravljanje. Za zagotavljanje praktičnih in usklajenih rešitev se je treba posvetovati z vsemi stranmi in tako zagotavljati trajnost prostora ali območja. Vse možnosti glede posegov, upravljanja in interpretacije kulturnega pomena prostorov dediščine in širše umestitve je treba ohranjati za prihodnje generacije.

Razumevanje obstoječe energetske učinkovitosti stavbe je bistveni prvi korak pri načrtovanju energetske posodobitve. Preučiti je treba različne tehnične metode, sisteme in materiale za prepoznavanje ustreznih rešitev za energetske posodobitve. Tam, kjer so izvorni materiali propadli, je treba preučiti možnosti za zamenjavo ali popravilo materialov z energetske učinkovitejšimi alternativami, ki ne bodo negativno vplivale na kulturni pomen.

Vpliv sistemov za pridobivanje energije iz obnovljivih virov, kot so vetrne turbine, solarne plošče in zaježitve, na kulturne in zgodovinske urbane krajine je treba oceniti, se mu izogniti, ga čim bolj zmanjšati ali ublažiti.

10.2: Spodbujanje in obveščanje o ustreznih načinih ohranjanja energije in okoljsko trajnostnih praks za dediščino 20. stoletja.

Spodbujanje raziskav v zvezi z razvojem ustreznih okoljsko trajnostnih materialov, sistemov in praks za dediščino 20. stoletja.

Spodbujanje programov za izobraževanje in usposabljanje za vzpostavitev celostnega pristopa k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja, ki uravnava ohranjanje kulturnega pomena s potrebami okoljske trajnosti.

INTERPRETACIJA, SPOROČANJE IN VEČANJE ZMOGLJIVOSTI

11. člen: Spodbujanje in praznovanje kulturne dediščine 20. stoletja s širšo skupnostjo.

11.1: Širše obveščanje o kulturnem pomenu dediščine.

Vključevanje ključnih javnosti in deležnikov v dialog, ki podpira priznavanje in razumevanje območij dediščine 20. stoletja in njihovo ohranjanje.

11.2: Predstavitev in interpretacija sta bistvena dela ohranjanja.

Objavljanje in razširjanje raziskav o kulturni dediščini 20. stoletja in konservatorsko-upravljaljskih načrtov ter spodbujanje dogodkov in projektov med ustreznimi strokami in širšo javnostjo, kjer koli je to mogoče.

11.3: Interpretacija je ključni del ohranjanja.

Interpretacija je bistveno orodje za dvigovanje javnega prepoznavanja prostorov in območij dediščine 20. stoletja in ima glavno vlogo pri dokumentiranju sprememb in pojasnjevanju pomena.

11.4: Spodbujanje in podpiranje strokovnih izobraževalnih programov za krepitev zmogljivosti in veščin za ohranjanje dediščine 20. stoletja.

Programi za izobraževanje in usposabljanje v različnih strokah morajo vključevati načela za ohranjanje dediščine 20. stoletja in obravnavati posebne izzive, vključno z razumevanjem pomena, tehničnih in materialnih izzivov ter zagotavljanjem okoljske trajnosti.^{vii}

Adaptacija pomeni spreminjanje prostora ali območja dediščine, da ta ustreza trenutni rabi ali predlagani novi rabi (Burrška listina, 2013).

Značilnosti/atributi območja vključujejo njegovo fizično lokacijo, obliko, tkivo in rabo, načrtovalske metode, oblikovanje (vključno z barvno shemo), konstrukcijske sisteme in tehnično opremo kot tudi estetske kvalitete.

Pristnost/avtentičnost je zmožnost, s katero prostor ali območje dediščine verodostojno izraža svoj kulturni pomen prek materialnih značilnosti in nesnovnih vrednot. Odvisna je od vrste območja kulturne dediščine in kulturnega konteksta.

Ohranjanje pomeni vsako skrb za prostor ali območje dediščine, ki pomaga ohraniti njen kulturni pomen (iz Burrške listine, 2013).

Konservatorsko-upravljalni načrt je dokument, ki služi kot okvir za upravljanje prostora, vključno s prihodnjimi spremembami. Vključuje prepoznavanje dediščinskega pomena kraja, vse omejitve, občutljivost na spremembe in prepoznavanje politik za ohranjanje pomena v prihodnje. V nekaterih državah se uporablja tudi pojem konservatorski načrt, vendar v nekaterih primerih obseg vsebin nagovarja la vprašanja fizičnega ohranjanja. Glej tudi načrt upravljanja.

Kulturne krajine predstavljajo preplet dela narave in človeštva, ponazarjajo razvoj družbe in naselij v času, kot odgovor na fizične ovire in/ali priložnosti, ki jih predstavlja njihovo naravno okolje in poznejše družbene, gospodarske in kulturne sile, tako zunanje kot notranje. Ločimo tri kategorije kulturnih krajin, in sicer oblikovane (npr. zgodovinski vrt), spreminjajoče se (npr. kmetijska krajina ali urbana podoba) in asociativne (kjer naravno krajino povezujemo z duhovnimi, umetniškimi ali družbenimi vrednotami).

Kulturna pot je katera koli pot komunikacije, po kopnem, vodi ali druge vrste, ki je fizično omejena in sta zanjo značilni posebna dinamika in fizična funkcionalnost, s katerima izpolnjuje določen, dobro opredeljen namen (Listina o kulturnih poteh ICOMOS, 2008).

Kulturni pomen (ali krajše: pomen) pomeni estetsko, zgodovinsko, znanstveno, družbeno in/ali duhovno vrednoto za preteklo, sedanje in prihodnje generacije. Kulturni pomen se odraža v dediščini sami, njenih značilnostih, okolici, tkivu, rabi, povezavah, pomenih, podatkih, povezanih prostorih in predmetih. Prostori dediščine imajo različne pomene za različne posameznike in skupine.

Prvine/elementi prostora ali območja dediščine lahko vključujejo razporeditev/načrtovanje, notranjost, napeljave, pohištvo in umetnine; okolico in krajino.

Okoljska trajnost pomeni vzdrževanje in/ali dolgoročno večanje kakovosti naravnih in kulturnih krajin, ob upoštevanju s tem povezanih dejavnikov in procesov.

Tkivo pomeni vsa fizična gradiva nekega območja, vključno s prvinami, opremo, vsebino in predmeti ter naravnimi prvinami. Tkivo opredeljuje prostore in poglede/vedute (Burrška listina, 2013).

Zgodovinski vrt pomeni oblikovano kulturno krajino, ki vključuje vrtnoarhitekturne prvine in je cenjena zaradi zgodovinskih, estetskih in družbenih pomenov.

Zgodovinska urbana krajina je urbano območje, ki je posledica zgodovinskega prepletanja kulturnih in naravnih vrednot ter značilnosti, vključno s širšim urbanim kontekstom in geografsko

umeščenostjo. Kontekst vključuje topografijo, geomorfologijo, hidrologijo in naravne danosti območja, njegovo tako zgodovinsko kot sodobno grajeno okolje, nadzemno in podzemno infrastrukturo, odprte prostore in vrtove, vzorce rabe tal in prostorsko organizacijo, dojemanje in vizualna razmerja kot tudi vse druge elemente urbane strukture. Vključuje tudi družbene in kulturne prakse in vrednote, gospodarske procese in nesnovne razsežnosti dediščine v smislu raznolikosti in identitete (Priporočilo o zgodovinskih urbanih krajinah UNESCO, 2011).

Industrijska dediščina pomeni območja, strukture, komplekse, širša območja in krajine kot tudi stroje, predmete ali dokumente, ki pričajo o preteklih in sedanjih industrijskih procesih proizvodnje, pridobivanja surovin, njihovi preobrazbi v blago ter povezani energetske, vodni in prometni infrastrukturi (Dublinska načela, 2011).

Nesnovna kulturna dediščina so prakse, predstavitve, izrazi, znanje, veščine kot tudi s tem povezani instrumenti, predmeti, artefakti in kulturni prostori, ki jih skupnosti, skupine in v nekaterih primerih posamezniki prepoznajo kot del svoje kulturne dediščine.

Nesnovne vrednote vključujejo zgodovinske, družbene in duhovne povezave ali visoko ustvarjalnost.

Celovitost/integriteta je merilo celostnosti in nedotakljivosti prostora ali območja dediščine, njegovih značilnosti in vrednot. Pregled pogojev celovitosti tako zahteva oceno obsega, v katerem prostor ali območje dediščine:

- a. vključuje vse elemente, ki so potrebni za izražanje njenih vrednot,
- b. zagotavlja celostno predstavitev značilnosti in procesov, ki odražajo pomen nepremičnine,
- c. trpi zaradi negativnih posledic razvoja in/ali zanemarjanja.

Interpretacija se nanaša na celotni razpon možnih dejavnosti, namenjenih za večje ozaveščanje javnosti in razumevanje prostorov in območij kulturne dediščine. To lahko vključuje tiskane in elektronske publikacije, javna predavanja, postavitve na območju ali zunaj njega, izobraževalne programe, skupnostne dejavnosti, tekoče raziskave, usposabljanje in vrednotenje samega procesa interpretacije (Listina o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine ICOMOS, 2008).

Poseg je sprememba ali adaptacija, vključno s spremembami značilnosti dediščine, tako snovne kot nesnovne.

Vzdrževanje pomeni stalno skrb za tkivo in okolico prostora ali območja kulturne dediščine – pojem je treba ločevati od popravila.

Načrt upravljanja je dokument, ki se podobno kot konservatorski načrt uporablja kot okvir za upravljanje prostora in ki vključuje tudi prihodnje spremembe, vključno z operativnimi vprašanji, a ima lahko širše področje uporabe. Načrti upravljanja se pogosto uporabljajo za kulturne krajine, kjer je tekoče aktivno upravljanje del primarnih ukrepov ohranjanja.

Prostor v tem dokumentu opisuje geografsko določeno območje z dediščinskim pomenom. To vključuje objekte, prostore in razglede, spomenike, stavbe, strukture, arheološka najdišča, zgodovinske urbane krajine, kulturne krajine, kulturne poti in industrijska območja. Lahko je snoven ali nesnoven. Glej tudi **območje** kulturne dediščine, ki je podskupina/del prostora.

Predstavitve pomeni skrbno načrtovano posredovanje razlagalnih vsebin prek zagotavljanja obrazložitve, fizičnega dostopa in razlagalnih infrastruktur na območju kulturne dediščine, z vrsto tehničnih sredstev, vključno z informacijskimi tablamami, muzejskimi prikazi, urejenimi sprehajalnimi potmi, predavanji in vodenimi ogledi, multimedijskimi aplikacijami in spletnimi mesti (Listina o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine ICOMOS, 2008).

Rekonstrukcija pomeni, da prostor vrnemo v poznano prejšnje stanje z uporabo novih materialov.

Popravilo lahko vključuje restavriranje ali rekonstrukcijo obstoječega in/ali novega tkiva, tako da element znova postane funkcionalen.

Restavriranje pomeni vzpostavitev prejšnjega stanja z odstranitvijo dodatkov ali s ponovnim sestavljanjem obstoječih elementov, s čim manjšim vnosom novih materialov.

Povratnost/reverzibilnost pomeni, da poseg lahko odpravimo, ne da bi pri tem menjali ali spreminjali osnovno zgodovinsko tkivo. V večini primerov reverzibilnost ni absolutna.

Okolica pomeni bližnje in širše okolje, ki je del pomena in razpoznavnega značaja dediščine ali pa k temu prispeva (Šjanska deklaracija, 2005).

Območje v tem dokumentu pomeni točno določeno območje, ki ima dediščinski pomen. Predstavlja del geografsko določenega območja in vključuje spomenike, arheologijo, stavbe, strukture, prostore in vrtove. Lahko je snovno ali nesnovno.

KONČNE OPOMBE

ⁱ Pomembnejši dokumenti in listine ICOMOS, UNESCO in drugih ključnih organizacij so naslednji:

- Mednarodna listina o ohranjanju in obnovi spomenikov in spomeniških območij (Beneška listina), 1964
- Firenška listina – Zgodovinski vrtovi, 1981
- Washingtonska listina – Listina o ohranjanju zgodovinskih mest in urbanih območij, 1987
- Eindhovenska izjava, DOCOMOMO, 1990
- Narska listina o avtentičnosti, 1994 in Nara +20, 2014
- Načela za analizo, ohranjanje in strukturno obnovo arhitekturne dediščine, 2003
- Šjanska deklaracija o ohranjanju okolice dediščinskih objektov, najdišč in spomeniških območij, ICOMOS, 2005
- Listina o kulturnih poteh, ICOMOS, 2008
- Listina o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine, ICOMOS, 2008
- Valletska načela za ohranjanje in upravljanje zgodovinskih mest, krajev in urbanih območij, 2011
- ICOMOS/ TICCIH načela za ohranjanje industrijskih objektov, območij in krajin – Dublinska načela, 2011
- Listina za prostore kulturnega pomena, Burska listina, ICOMOS Avstralija, in povezane smernice
- Operativne smernice za izvajanje Konvencije o svetovni dediščini, UNESCO, 2016

ⁱⁱ Šjanska deklaracija o ohranjanju okolice dediščinskih objektov, spomenikov in spomeniških območij, ICOMOS, 2005

ⁱⁱⁱ Na primer Texto de Mexico 2011 in Moskovska deklaracija, 2006.

^{iv} V nekaterih primerih imajo materiali, ki so se uporabljali pri gradnji območij 20. stoletja, krajšo življenjsko dobo kot tradicionalni materiali. Odsotnost ukrepov ohranjanja in poznavanje ustreznih metod za popravilo, ki temeljijo na materialnih značilnostih, lahko pomeni, da bodo potrebni bolj drastični ukrepi, kot pri tradicionalnih materialih, in bodo tudi v prihodnje zahtevali dodatne ukrepe.

^v Odstranjevanje je nesprejemljivo, razen če je to edini način za zagotavljanje njihove varnosti in ohranjanje. Treba jih je vrniti, kjer in ko okoliščine to omogočajo.

^{vi} Združeni narodi, Nova urbana agenda, 2017

^{vii} UIA (Union Internationale des Architectes – Mednarodna zveza arhitektov), Posvetovalna skupina za izobraževanje arhitektov.

FOTOGRAFIJE

Page 1: Guggenheim Museum New York (1959), Frank Lloyd Wright. Photo: © Joe Dudeck on Unsplash

Page 5: Christ the Redeemer (1931), Paul Landowski. Photo: © Andrea Leopardi on Unsplash

Page 8: Louvre Pyramid (1989), I. M. Pei. Photo: © Rafael Garcin on Unsplash

Page 11: Kaedi Regional Hospital (1992), Fabrizio Carola. Photo: © Alexis Doucet, CC BY-SA 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>>, via Wikimedia Commons

The design of the document was done by Maria Gabriela Quin, master student at Brandenburg University of Technology in Cottbus (BTU).

Pristopi k ohranjanju kulturne dediščine 20. stoletja, krajše Madridsko-newdelhijski dokument, je prva publikacija nove zbirke Doktrina+ ICOMOS Slovenija. Ob zbirki Doktrina, ki prinaša prevode listin mednarodne organizacije ICOMOS in smo jo v celoti prenesli na svetovni splet, je zbirka Doktrina+ namenjena tiskanemu objavljanju mednarodnih listin in drugih besedil, za katera želimo, da dosežejo čim širši krog uporabnikov – vseh tistih, ki se s specifično problematiko varovanja dediščine srečujemo kot strokovnjaki, lastniki, upravljavci ali uporabniki.

Kulturna dediščina 20. stoletja je ena od dediščinskih kategorij, ki ji prav zaradi njene vseprisotnosti v svojem življenju še vedno namenjamo premalo strokovne pozornosti in zato izgubljammo dragocene sledi razvoja, ki so ključno sooblikovale prostor in življenje, kot ga živimo danes. Kljub nenehnim preobrazbam, ki sledijo potrebi sodobnega človeka, je naša naloga, da ohranjamo dediščino 20. stoletja kot pomnik razvoja inovativnih rešitev in dosežkov tako v načrtovanju prostora kot v arhitekturi, gradbeništvu ter drugih povezanih strokah. Prav ta segment naše preteklosti potrebuje spoštljiv in strokoven pristop, podkrepjen s poglobljenim znanjem, razumevanjem in zavedanjem o pomenu bogastva ter raznovrstnosti dediščine tega obdobja.

Madridsko-newdelhijski dokument predstavlja strokovna priporočila in smernice za ohranjanje dediščine 20. stoletja, ki jih je oblikoval Mednarodni znanstveni odbor za dediščino 20. stoletja ICOMOS (ISC20C) in s katerimi opozarja na potrebno poglobljeno raziskovanje, interdisciplinarni pristop, celostno interpretacijo in ustrezno upravljanje vseh njenih značilnosti, tudi nesnovnih, ki jo opredeljujejo. Le z doslednim upoštevanjem teh usmeritev lahko skupaj dosežemo pozitivne rezultate pri njenem ohranjanju.

S prevodom Madridsko-newdelhijskega dokumenta se Slovenija pridružuje ducatu svetovnih držav, ki so s prevodom v lastni jezik ozavestile pomen in korist strokovnih smernic mednarodne organizacije ICOMOS pri ohranjanju dediščine 20. stoletja.

Tatjana Adamič

Članica ICOMOS ISC20C

dr. Sonja Ifko

Predsednica ICOMOS Slovenija

The logo features the word "ICOMOS" written vertically in white on a dark green rectangular background. To the right of this, the letters "SC" are stacked above "20C" in a large, bold, dark green sans-serif font.

ICOMOS
SC
20C

To learn more about the work of the ISC20C or how to join as a member, visit isc20c.icomos.org